A KRITIKUS FÁJA

Dalibor Foretić: *Nova drama.* Sterijino pozorje, Újvidék, 1988

Amint 1972-től írt válogatott színikritikái kötetének felépítéséből látjuk, egy fához hasonlítja Dalibor Foretić a jugoszláv drámairodalmat. Az ismert zágrábi színikritikus *(Vjesnik, Danas)* 64 író majd 150 művének több mint 200 előadásáról készült bírálatát Gyökerek, Törzs és Hajtások fejezetcímek alá sorolta, ami már önmagában jelzi, kinek milyen szerepet tulajdonít az utóbbi másfél-két évtized drámatörténetében. Ezt fogalmazza meg a válogatáshoz írt zárótanulmányban is, amely összefoglaló jellegénél fogva több izgalmas, aktuális dramaturgiai és színházi kérdést vet fel. Ebből tudjuk meg, hogy a kritikaválogatás az elmúlt évek tanúbizonysága a jelen számára, s hogy a címben is olvasható jelzőt – „új" – azért választotta, mert az írások olyan művekről szólnak, amelyek túlélték a születés percét, s ilyenformán megújító erővel rendelkeznek, hatásuk volt és van, meg szerepük is abban, hogy a hetvenes évek során – napjainkig – új dramaturgiai és színházi eredményekkel lehettünk, lettünk gazdagabbak, nem utolsósorban, hogy termékeny kölcsönhatás alakult ki a dramaturgiai gondolkodás és a színházi gyakorlat között. Mielőtt a hetvenes évektől kiteljesedő változásokat venné nemzeti dramaturgiák szerint sorra, Dalibor Foretić rövid történeti kitérőt tesz: jelzi a változások kezdetét (az 1953-as ljubljanai írókongresszus), és legalább egy-egy mondattal, de pontos fogalmazásban utal a jelentkező dramaturgiai irányvonalakra, a sartre-i tézisdrámára (Primož Kozak, Kole Csasule, Đorđe Lebović, Aleksandar Obrenović, Mirko Božić), a jelmezes drámák különféle variációira, például a giraudoux-i általános erkölcsi témákra, a népköltészetből vett erkölcsi magatartással színezettekre, az ironikus hangvételű abszurdoid farce-okra, vázolva közben hogyan jutott el a jugoszláv dramaturgia a politizáló aktualitásig. S bár tanulmányában Foretić röviden jellemzi az egyes nemzeti dramaturgiákat, a kritikákat nem nemzeti irodalmak szerint csoportosítja, hanem a bemutatók időpontja, illetve a szerzői opusokon belüli időrend szerint, azt tartván, hogy létezik közös jugoszláv alkotóvilág, s ő könyvével ennek állít emléket, ennek dokumentumait közli. Ugyanakkor hozzáteszi, hogy többekkel (például Ljubiša Ristićtyel) ellentétben, ő a sokat emlegetett, divatossá vált „jugoszláv színházi teret" nem tekinti egységesnek, azért sem tekintheti, mert ez eleve uniformizálódást jelentene, s olyan színházi gyakorlatot, amely a sajátján kívül minden más formát elvet.

Izgalmas színjátékként áll tehát előttünk Foretić „háromfelvonásos" könyve, melynek anyaga nem mentes, nem is lehet, a szubjektivizmustól, sem attól, amely egy kritikus véleményalkotását eleve jellemzi, sem attól, amely a válogatást befolyásolta; mit látott Foretić, miről írt, s ezek közül mit gyűjtött kötetébe, illetve mit nem. Más szóval: az átgondolt utószó ellenére is hiányérzetünk van. Hiába ad drámatörténeti és dramaturgiai áttekintést a zárótanulmányban, ha a kritikák nem egyértelműen igazolják meglátásait, tételeit. Nem is igazolhatják, mert saját bevallása szerint is több jelentős mű előadását nem volt alkalma látni. Aki a szerb dramaturgiát ismeri, könnyen felfedezheti Velimir Lukić, Jovan Hristić vagy Milica Novković műveinek hiányát, s talán hasonló a helyzet, mondjuk a szlovén drámairodalommal is, míg egészen természetes, hogy a kötetben legteljesebben a horvát dramaturgia van jelen. Bár Brešan *Parasztt-Hamlet*jének a zágrábi ITD Színház-beli előadása nélkül kissé ez a kép is féloldalas.

Mivel azonban a kritikus meglátásai pontosak, jellemzései tömörek és zömmel találóak, sajnálhatjuk, hogy a jugoszláviai magyar dramaturgiáról nem tesz tanulmányában említést, nem vesz tudomást, holott úgy tudjuk, hogy a Sterija Játékokról ismeri Deák *Légszom*ját és Tóth Ferenc *Jób*ját, s ilyképpen mindkettőt megemlíthette volna bizonyos drámatípusok kapcsán. És tudjuk, hogy Foretić újabban Szabadkára is ellátogat, ismeri tehát Végel drámáit *(Áttüntetések, Judit)* amelyek talán jelezhetnek számára egy új vonulatot is. Végel művei közül csak *A sofőrök* zenicai előadásáról írt bírálatát sorolta a kötetbe. Kár, mert tanulságos lett volna tudni, mások hogyan látnak bennünket, s nem ártana érezni, hogy abban a bizonyos jugoszláv színházi térben minket is számon tartanak, nemcsak akkor, ha színészeink nem anyanyelvükön nyögdécselnek. Ennél a talán mellékes kérdésnél azonban nyilván sokkal jobban érdekli, kell hogy érdekelje a kötetet olvasó dráma- és színházkedvelőket, s nemkülönben a szakmát is, milyen kritériumok szerint sorolta a szerző könyvének egy-egy fejezetébe az írókat és a műveket. Ilyen vonatkozásban elég sok kérdőjel mutatkozik. Először is kérdéses, hogy lehet gyökerekről beszélni Miroslav Krleža és művei nélkül. Ez akkor is problematikus, ha tudjuk, hogy a drámák ősbemutatója az *Út a paradicsomba* címűt kivéve 1972 előtt volt, ám a felújításoknak azóta is se szeri, se száma, s akkor is érthetetlen Krleža teljes mellőzése, ha Foretić előző könyve *(Borba sa stvarima*, Zágráb, 1986) kizárólag a szerző Krleža-kritikáit tartalmazza. Gyökerek főgyökér nélkül!! Továbbá az sem valószínű, hogy a Gyökerek részbe tartozik az az író, Aleksandar Popović, aki régebben, 1972 előtt kezdett ugyan írni, de a kritikus kizárólag legújabb műveit említi, egyet sem a régiek közül. A legtöbb mű a Törzs című második részben található. Valóban jelentős szerzők (Sztefanovszki, Jančar, Jovanović, Brešan, Šeligo, Kovačević, Partljič, Šnajder), s ezért nem hiszem, hogy Dubravko Jelačić–Bužimskinak vagy a Mujičić–Senker–Škrabe szerzőtriónak is itt a helye. De problematikus a harmadik fejezet is, mert az nem lehet szempont, hogy valakitől csak egy vagy két drámát volt alkalma látnia a kritikusnak, attól még lehet teljesen jelentéktelen is, és nagyon jelentős is.

Fontos könyv Dalibor Foretić kritikakötete, értékes dokumentum, ám közel sem problémamentes, kivált a válogatás és a besorolás miatt. De az sem érdektelen, milyenek Foretić kritikái. Élvezetesek, olvasmányosak, jó elemzések, de inkább irodalmiak, mint színháziak, inkább dráma-, mint előadáselemzések. A kritikus ítéletei természetesen szubjektívek, de gondolatébresztők, legtöbbször megbízhatóak, úgy fogalmaz, hogy olvasója elhiszi véleményét. Szerencsére kevés az olyan ellentmondásos kritika, mint amilyen *A sofőrök* zenicai előadásáról készült. Ebben ugyanis többek között megállapítja, hogy Végel „leggyengébb akkor, amikor a száraz drámai diskurzust költészetté kívánja virágoztatni", majd leszögezi, hogy „az előadás erőteljes és költői".

Lehet, hogy ismertetőmben helytelenül inkább a kötet szerkezetével foglalkoztam, s kevésbé az egyes írásokkal, meg a foretići kritikával, de úgy tűnt, ez elkerülhetetlen, mert hasonló helyzet állt elő, mintha egy drámaíró a jó anyagot nem a legszerencsésebben szerkeszti tagolja felvonásokra, osztja jelenetekre. Ha a jugoszláv dramaturgia egy fához hasonlítható, akkor Foretić kritikái érdekes mutatványdarabokat közölnek a fa különböző részeiről, de nem valószínű, hogy ezekből ráismerünk a fára.

GEROLD László